

રાષ્ટ્રીય ગ્રંથમાળા—મણુકો ૫ ભા. ૬

બાલ-વાડી

(ભાગ બીજો)

સુરત

ધોરણ બીજા અને ત્રીજા માટે

૧૦૨૮૪

રાષ્ટ્રીય ગ્રંથમાળા કાર્યાલય—સુરત.

મી. ૭-૨-૬

કારાગ્રહવાસી

મહાત્મા ગાંધીજીના

ચરણકમળમાં ભક્તિભાવપૂર્વક

સમર્પણ.

ગાંધીજીના વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
જાન્યુઆરી-૧૯૬૬
ગાંધીજીના ગ્રંથાલય-સંગ્રહ

સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે ।

રાષ્ટ્રીય શાળાઓના ઉપયોગ માટેની

આ સંગ્રહની ત્રીજી આવૃત્તિ કશા પણ

ફેરફાર સિવાય પ્રકટ થાય છે.

સંગ્રહમાં મદદ કરનાર મિત્રો

અને કવિતાઓના લેખના-

રાઓનો આભાર.

કલ્યાણજી

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૨૮૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ બાબુલાલ - ૨

વિષય ૧૪૫૨ : ૮૪૩ : ૩ - ૩૨

બાલવાડી

(ભાગ રજો)

(ધોરણ બીજા માટે)

અંક ૧લો

૧

ઈશ્વરની સ્તુતિ

(પ્રભાત)

આપને આપને, સાંઝે સઘળું મને,
હે પ્રભુ, આજ આખા દિવસમાં;
બાલ ગણી વા'લ મારા ઉપર આણુને,
જેથી હું રહું બધો દિવસ સુખમાં. ૧

આપને આપને બુદ્ધિ બહુ આપને,
રાખને માંઝે આ શરીર સાંઝે;
આપને આપને સારી મતિ આપને,
જેથી હું કામ ન કરું નહાં. ૨

આપને આપને સદ્ગુણો આપને,
 આપને વળી બહુ શુભ વિચારો;
 આપને આપને આપની ભક્તિ ને,
 આપને વળી મને સંગ સારો. ૩
 આપને આપને મીઠી વાણી મને,
 રાખને માફ મન ખૂબ રાજી;
 સૌનું હું કામ કરું એવું બળ આપને,
 સૌની સેવા કરું જેથી ઝાઝી. ૪
 સૌથી બહુ આપને આપ પ્રભુની કૃપા,
 જેથી મળશે મને જે હું માગું;
 માગ્યું નથી સાફ જે તેહ પણ આપને,
 એટલું બોલી હું પાપ લાગું. ૫

શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર

૨

કૌશલ્યા અને રામ

(રાગ-ગોડી)

ત્યારે માતા કૌશલ્યાજી બોલિયાં હો વા'લારે,
 તને નહીં જાવા દઉં વન, કુંવરજી કાલારે.
 ઘણી કોમળ છે તારી દેહડી, હો વા'લારે;
 મારા લાડકવાયા તન, કુંવરજી કાલારે,

તુંને ગુપ્ત રાખું મારી વાડીમાં, હો વા'લારે;
 ખીભું અવર ન જાણે જેમ, કુંવરજી કાલારે.
 મેં તો તુજ વિના રે રેવાય નહિ, હો વા'લારે;
 મુને મૂકીને જાશે કેમ, કુંવરજી કાલારે.
 વનમાં વનકુળ કેમ પહેરશે, હો વા'લારે;
 તજી વસ્ત્ર આભૂષણ સાર, કુંવરજી કાલારે.
 એવાં વચન શુભી બોલ્યા રામજી, હો માતારે;
 તમે ધીરજ રાખો મન, શુભો સુખદાતારે.
 પાછો આવીશ થોડા દિવસમાં, હો માતારે;
 આપો આજ્ઞા હું જાઉં વન, શુભો સુખદાતારે.
 મારે આજ્ઞા પિતાની પાળવી, હો માતારે;
 રહેવું ચૌદ વરસ વન માંહે, શુભો સુખદાતારે.
 અવધ વિત્યા પછી નહિ રહું, હો માતારે;
 વહેલો આવીશ નિજ પુરમાંહે શુભો સુખદાતારે.
ગિરધર

૩

સવારનું વર્ણન

(રાગ—ભેરવી)

જાગ મુજ વા'લા બાળ, પંખી વન બોલે—ટેક.
 વા'ણું વાયું વીતી રાત, પૂર્વે થયો ઝગઝગાટ;
 રંગ દીસે ભાત ભાત, ઝાડ પાન ડોલે—ઝાગ,

ફૂકરે ફૂક ફૂકડા, કા કા કરે કાગડા;
 મેના પોપટ ફૂટડા, મોર મધુર બોલે—જગ.
 ચંદ્ર તેજ ફીકું પડ્યું, તારા તેજ ઉડી ગયું;
 ચોર મોઢું કાળું થયું, ખુણાખાંચા ખોળે—જગ.
 ભકતજનો ધરે ધ્યાન, ગવૈયાઓ કરે ગાન;
 દાતા દીએ રૂડું દાન, મુલ્લાં ખાંગ બોલે—જગ.
 સુરજ તણો ઉદય થયો, રાતનો અંધકાર ગયો;
 જમર ગૂં ગૂં કરી રહ્યો, કમળપત્ર ખોલે—જગ.
 તડકો જેમ વધતો જાય, માણસો ઉમંગી થાય;
 આકાશે પંખેરૂં ધાય, ઢોર ચારે ખોળે—જગ.
 ઝાડ વેલી ફળ ને ફૂલ, ધીમે ખીલે નહિ ભૂલ,
 ખાવા જાય તાજાં તૂલ, પક્ષી બહુ ટોળે—જગ.
 ઉઠ વીરા મગન થઈ, પ્રભુ કેરું નામ લઈ;
 વાંચ પાઠ ધ્યાન દઈ, એમ માત બોલે—જગ.
 (ખીજ ચોપડી)

સાચના સિપાઈ

અમે સાચના સિપાઈ, અમે સાચના સિપાઈ;
 સાચ અમારી તરવારે ને સાચની ખાંધી સવાઈ;
 અમે સાચના સિપાઈ!

સાચ અમારા લડવૈયા તે લડશે સાચ લડાઈ;

અમે સાચના સિપાઈ !

સુણો અમારાં ય્યૂગલ વાગે, સાચની હાક છવાઈ,

જુઓ અમારી ધળ ફરફરે, સાચની લહેરો વાઈ;

જામે સાચનું લશ્કર સઘળે, આવો તમે ભાઈ,

અમે સાચના સિપાઈ.

કવિ નાનાલાલ

સૂરજને નમસ્કાર

નમીએ, સૂરજ સુખ કરનાર !

અગ્નિ સમા પ્રભુના અવતાર !

પ્રાણી પદાર્થ વિષે વસનાર !

અજવાળાં આંખે ભરનાર !

ચાંદલીએ તારલીઆ દીપ,

સૌ તમારાં જૂજવાં રૂપ.

રમીએ ને કરીએ કલ્લોલ,

તમ અમી નજરે રહી રસબોળ.

તન તોડી કરીએ પરમાર્થ,

એવાં બળ દેને તપ માદ.

અમને ઉભળજો રવિરાય,
કરી આરતી પડીએ પાય.
લલિત

૬

તારો

(ચોપાઈ)

તારા ચળક ચળક તું થજે,
મુજ મન કૌતુક કંઈ ઉપજે;
કોણ હૃદય તું ઉજળે નૂર,
આ જગમાં ઉંચો અતિ દૂર.
ને ચળકતો વ્યોમની વિષે,
હીરા સરીખો તું કંઈ દિસ;
તુજ સરખા નલમાંહી અસંખ્ય,
ચળકે તારા ઉજ્જવળ અંગ.
આખો દિન નલમાં સંતાય,
સાંજે નીકળે ધરથી બધાય;
એક પછી એકજ આવતા,
કૌતુક નજર નીચે નાખતા.
કોઈ મધુર લોચન સ્થિર ધરી,
કે હસતા અમકારા કરી;

તારા નીરખી રહે મુજ બાણી,
 થાકું એ તો ગણી ગણી.
 અખંડ રાત્રિ રહી જાગતો,
 તરતાં નભમાં નવ થાકતો;
 તારા ચળક ચળક તું થજે,
 પછી સિન્ધુમાં ડૂબી જજે.

નરસિંહરાવ

૭

વાદળની ગાડી

(સવૈયા)

પાણીનાં કીપાં કંઈ નાનાં
 રહેતાં સાગર ઘેર;
 એક વખત ફરવા હરવાને.
 ધાર્યું મન શુભ પેર.
 વાદળની ગાડી ત્યાં કીધી,
 પવને હાંકી પૂર;
 જંગલ ગામ ઉપર થઈ ચાલ્યાં
 ફરતાં હરતાં ફર.
 પણ તેઓ તો હતાં ઘણાં
 ઓ ! ગાડી બાગી એમ,

ને ગભિરાઈ બિચારાં નીચે
 તૂટી પડ્યાં ત્યાં તેમ !
 પછી લીલ ને ઘાસ મહીં તો
 લટક્યાં તે બહુ પેર,
 ને છેવટ નદી એક લઈ ગઈ
 તે સહુને ફરી ઘેર.

ખખરદાર

ખેડુત

(રિાળાવૃત્ત)

રે ખેડુત તું ખરે જગતનો તાત ગણાયો;
 આ સઘળો સંસાર પાળતો તુંજ જણાયો.
 કપાસ, ફળ, પુલ, ઘાસ, ધાન્યને તું નીપજાવે;
 અન્ન ખાય સહુ જીવ, ધરે જન વસ્ત્રો લાવે.
 સહે તાપ વરસાદ વળી બહુ મેનત કરતો;
 રહે શરીરે લકું સદા સંતોષે ફરતો.
 ઉત્તમ ખેતી ખરે વળી તે પર ઉપકારી;
 ખરી ખંતથી દીએ, જગતને શીખ તું સારી.
 (ખીજ ચોપડી)

કુહાડી

(બૂજગી છંદ)

પતાની કુહાડી લઈ બાળ નાનો,
બન્યો ભાયડો હોય બા'દુર શાણો;
કરે ઘાવ કાપે કંઈ ચીજ બાળે,
જયો ખેલતો ગામ જાંપે તંજાવે.—૧

હલાબું જરા માછલે નીર તાંહી,
નિહાબું કંઈ બાળકે પાણી માંહી;
ડર્યો બાળ દીલે પડી તો કુહાડી,
રડ્યો તે ઘડી ત્યાં બહુ ચીસ પાડી.—૨

સદા પાણીમાં ઝુલતાં ને સમાતાં,
સુણી સાદ આબ્યાં બલાં દેવી માતા;
વહે દેવી લે આ રૂપાની કુહાડી,
કહે બાળ માતા નથી એવી મારી.—૩

ખીજ વાર સોનાની લાવી બતાવી,
નહિ એ કહે બાળ માથું હલાવી;
મને તો ગમે મારી સારી કુહાડી,
બલાં માત દો પાણી માંહેથી કાઢી.—૪

(દોહરો)

દેવીએ કાઢી દીધી, ખોલી બાળક સાથ,
સુખ સંપત્ત હોજો તને, મે'ર કરે જગનાથ.

(ખીજ ચોપડી)

માનું બાળક

(સવૈયા)

તારૂં મા બાળક ના હોઈ,
 પણ કુરકુરીઈં નાનું,—
 તારા ભાણુમાંથી મેઢું
 ભરી જઈં છાનું માનું—
 સાચે સાચું કહી દેજે
 કંઈ રાખીશ ના સંતાડી;
 હૈડ કહીને હાંકી મેલત
 તો શું અમને માડી ?
 જા મા ત્યારે જા જાની તું,
 ઉતાર અમને જોજેથી તું;
 જા, નહિ જમીએ હાથે તારે !
 જા, નહિ જમીએ ભાણે તારે !
 તારૂં મા બાળક ના હોઈ,
 હોઈં પોપટ પંખી;
 ઉડી જઈં કયાંક કદાપિ
 એવું મનમાં ઝંખી—
 પીટયું પોપટડું કહી અમને
 પૂરત પાંજરે માડી ?

ઉતાર અમને જોળેથી તું !

લાડ નહિ અમને કરતી તું !

તારે જોળે જા નહિ બેસું !

વનવગડામાં જઈને રહેશું !

(રવિ બાપુ: બાષાંતર—જુગતરામ દવે)

૧૧

આળસુનો સરદાર

(મનહર)

બોરડીના ઝાડ નીચે, આળસુનો સરદાર,
લાંબો થઈ સુતો હતો, કરને પ્રસારીને.
એટલામાં છાતી પરે બોરડીથી બોર પડ્યું,
મુખમાં મુકાય નહિ, જુએ ધારી ધારીને.
ઉટે ચડી એક જણ, જતો હતો તેને કહ્યું,
બોર મૂખે મૂક મારા, નીચે તું પધારીને.
પેલો બોલ્યો—ઝટ જવું, ત્યારે સૂતા જને કહ્યું,
“ઉંટવાળા ! આળસુ તું !” બોલ્યો ખૂમ મારીને.
ઉંટવાળો બોલ્યો પછી, આળસુ હું કે તું અલ્યા
હાથે બોર ઝાલી મુખે, મૂકતાં શું થાય છે ?

ઉટેથી ઉતરી નીચે, બોર ખવરાવું તુને,
કામ માડું ચૂકું, તારા હાથે શું દુઃખાય છે ?
અંગે કંઈ રોગ નથી, માતેલો તું મારા થકી.
આળસુ કહેતાં મને, બોલતાં લખાય છે ?
શંકર કહે છે બોરવાળા જેવા બેવકુફ;
છુપાવી પોતાના દોષ, શીખ દેવા જાય છે.

મણિકાન્ત

૧૨

થોડે થોડે જાણો

(દાદરે)

લણુતાં પંડિત નિપજે, લખતાં લહીએ થાય;
ચાર ચાર ગાઉ ચાલતાં, લાંબો પંથ કપાય.—૧

પોપટ પણ અભ્યાસથી, શીખે બોલતાં બોલ;
કાયર થઈ આળસ કરે, તેનો કંઈ નહિ તોલ.—૨

ફૂવા ઉપરના કહણુ જે, પાકા કાળા પા'ણુ;
દોરડીએ છેદાય છે, એ લેવું એધાણુ.—૩

હલપતરામ

નદીનું વર્ણન

સુંદર સરિતા જીઓ, ભરેલી નિર્મળ નીરે,
 નાનાં મોટાં તરૂં ઉગેલાં તેને તીરે,
 રંગીત ચિત્ર વિચિત્ર, માછલાં ગમ્મત કરતાં,
 લીલું લીલું ઘાસ, પશુ કિનારે ચરતાં,
 સુંદર શોભા સૌ નગરની. નદીથી નિશ્ચય જાણીએ,
 ના'વણ ધોવણ જળપાનનું મોટું સુખ પિછાણીએ.

મારો રેંટીઓ

(બહાલા વેગે આવેરે-એ રાગ)

ધીરો ધીરો ચાલેરે

મીઠો મીઠો ગાજેરે

રૂંડો મારો રેંટીઓ હોજી.

એ રેંટીઆમાં દેશોદયના નીકળે તાર,

એ તારે તારે ભાળું ભારતનો ઉદ્ધાર,

ધીરો ધીરો ચાલેરે.

સાખી:—

ત્રાક રૂડી પંખા રૂડા, ઉજ્જવળ તેમાં નાથ;
ઉજ્જવળ પુણી ઓપતી, ઉજ્જવળ મારા હાથ;
દેશે મારા દેશને

(સૌ) ઉજ્જવળ ઉજ્જવળ સાથ;
હુઃખો સહુ હરતોરે,
અભયપણે કરતોરે

રૂડો મારો રેંટીઓ હોજી.
ધીરો ધીરો ચાલેરે,
મીઠો મીઠો ગાજેરે
રૂડો મારો રેંટીઓ હોજી.

વરતેજવાળા

૧૫

(ધનાશ્રી)

સૌનું કરો કલ્યાણ, દયાળુ પ્રભુ !

સૌનું કરો કલ્યાણ—ટેક૦

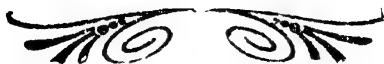
માણસ પશુ પંખીની સાથે

જંતુ જીવ તમામ—દયાળુ પ્રભુ

જગના વાસીઓ સૌ સુખ ભોગવે,
 આનંદ આઠે જામ—દયાળુ પ્રભુ
 દુનીઆમાં દર્દ દુકાળ પડે નહિ,
 લડે નહિ કોઈ ગામ—દયાળુ પ્રભુ
 સર્વ જગે સુખકારી વધે ને
 વળી વધે ધન ધાન્ય—દયાળુ પ્રભુ
 કોઈ કોઈને બૂઝું ન ઇચ્છે,
 સૌનું ઇચ્છે સૌ સમાન—દયાળુ પ્રભુ
 પોત પોતાના ધર્મ પ્રમાણે,
 સર્વ ભજે ભગવાન—દયાળુ પ્રભુ

રામ લક્ષ્મણ જાનકી

જે બોલો હનુમાનકી.

૧૬
કૂલવાડી

ખાલી જગ્યા ખોળીએ, કણી મુકવા કામ;
ક્યાંએ જગકર્તા વિના, કાલું ન મળે કામ.

* * *
કોયલ નવ દે કોઈને, હરે ન કોનું કાગ;
મીઠાં વચનથી સર્વનો, લે કોયલ અનુરાગ.

* * *
ચંદન ને વળી શેલડી, જાતે વેઠી દુઃખ;
વાસ મધુર રસ આપીને, પરને દેતાં સુખ.

* * *
માખી કીડી કરોળીઆ, અદ્ય જીવ છે તોય;
રહે કદી નહિ આગસુ, યાચે કદી ન કોય.

* * *
શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે;
શરીરે દુખી તો દુખી છે સદા તે.

* * *
ખેડ ખાતર ને પાણી, કરમને લાવે તાણી.

* * *
કરમ વિનાનો ખેતી કરે, બળદ મરે કે સુકવાણું પડે.

* * *
કોદરા કહે મારો ખડ દાણો, મારે માથે છોડાં;
મારો ખપ ક્યારે પડે કે વરસ આવે ખાંડાં.

* * *
ઉંચાર અને ઉકરડાંને વધતાં વાર શી ?

ઉખાણું

વાચા વિણ બોલ્યા કરે, ચાલે છે વિણ પગ;
કાંટા પણ વાગે નહિ; જેને જાણે બધું જગ ?

—ઘડિઆળ

પશુ નહિ પણ ચાર પગ, એક વાંસો બે શિશ;
બાળક તેના પેટમાં, શી વસ્તુ તે કહીશ ?

—ઘોડીઉં

નગરમાં નાગી ફરે વનમાં પહેરે ચીર;
તમે લાવજો મારા સગી નણુંદના વીર ?

—સોપારી

નારી પણ નિર્બળ નહિ, કાળી પણ નહિ કોલ;
વસે દરે સાપણુ નહિ, ઉત્તર એનો બોલ ?

—તલવાર.

બાઈ રે બાઈ મેં ઠેકતો દીઠો.

—‘મૃગ હશે.’

મૃગલો તો હોય શીંગો—

—‘ઘોડો હશે.’

ઘોડો તો હોય પૂંછો—

—‘દેડકો હશે.’

દેડકો તો જળમાં રહે

પણ આ તો પોતાના થળમાં રહે—

—ત્યારે તો ‘ચાંચડ.’

કહેવતો

ઝાઝા હાથ રળિયામણા

સંપ ત્યાં જંપ.

ઉજ્જડ ગામમાં ચેરંડો પ્રધાન.

સાપ ગયા ને લીસોટા રહ્યા.

અનાડી નિશાળીઆને વતરણું ઘણું.

દૂધનો દાઝ્યો છાસ કૂંકી પુંકીને પીએ.

શેરને માથે સવાશેર.

ઉલટો ચાર કોટવાળને દંડે.

અબાણ્યો ને આંધળો ખરાખર.

કાગડાની કોટે રતન.

બનમાં કોઈ બાણે નહિ ને હું વરનો બાપ.

છાસમાં માખણ બય ને વહુ પુવડ કહેવાય.

ભોરનાં ઇડાંને ચીતરવાં પડે ?

ડુબતો માણસ તરણું ઝાલે.

ખોદે ઉંદર ને ભોગવે ભોરીંગ.

ભાવ્યશાળીને ત્યાં ભૂત રળે.

ખંડ ૨ જો.

(ધોરણ ત્રીજા માટે)

૧

જાગને જાદવા !

(પ્રભાતીકાં)

જાગને જાદવા કૃષ્ણ ગોવાળીઆ,
 તુજ વિના ઘેનમાં કોણ જાશે ?
 ત્રણસેંને સાઠ ગોવાળ ટોળે મળ્યા,
 વડોરે ગોવાળીઓ કોણ થાશે ?
 દહીં તણાં દેથરાં ઘી તણાં ઘેબરાં,
 કઢિયલ દૂધ તે કોણ પીશે ?
 હુરિતાર્યો હાથીઓ કાળીનાગ નાથીઓ,
 ભૂમિનો ભાર તે કોણ લેશે ?
 જમુનાને તીરે, ગૌધણ ચરાવતાં,
 મધુરી શી મોરલી કોણ વાશે ?
 ભલે નરસૈયો તારા ગુણ ગાઈ રીઝીએ,
 ધુડતાં બાંદી કોણ સ્હાશે ?
નરસિંહ મહેતા

૨

ધંધરની સ્તુતિ

(ભૂજંગી)

અહો નાથ ! ઉભા અમે હાથ જોડી,
 કરે રંક સામે કૃપા દૃષ્ટિ થોડી;
 સદા તાપ ને પાપથી તો ઉગારે,
 અમે માગીએ ઇશ ઓ પ્રેમ તારો.
 ઉગ્યો સૂર્ય તો પૂર્વમાં પૂર તેજે,
 ગર્ભ રાત વીતી જુઓ વાત સે'જે;
 પ્રભો ! તું વિના કેણુ સંભાળનારો ?
 અમે માગીએ ઇશ ઓ પ્રેમ તારો.
 પશુ પક્ષી ને પ્રાણીઓ કામ લાગ્યાં,
 પડી એમ ઉદ્યોગમાં સુખ માગ્યાં;
 અમારી પ્રભો ! બુદ્ધિ વિદ્યા વધારો,
 અમે માગીએ ઇશ ઓ પ્રેમ તારો.
 કુડાં દુઃખ કાપી રૂડાં સુખ આપો,
 અમારા શિરે નાથજી હાથ થાપો;
 સુખે જાય આ આજનો દિન સારો;
 અમે માગીએ ઇશ ઓ પ્રેમ તારો.

ખખરદાર

યાચના

(ગઝલ)

અમારા બાહુમાં બળ હે, અહોનિશ દેશહિત કરવા;
 અમૂલ્ય બુધ્ધિતું બળ હે, અનેરાં દેશહિત કરવા.
 અમોને ધૈર્ય ને શાંતિ, સદા હે દુઃખ સહવાને;
 દયા હે ઉંડી દહયે તું, દીનોનાં દુઃખ દહવાને.
 સતત ઉદ્યોગ હે અમને, જીવનની ઉન્નતિ કરવા;
 હબારો હુન્નરો દેજે, ગરીબી દુઃખ દૂર કરવા.
 મુસલમાનો અને હિંદુ, બધામાં સંપ તું દેજે;
 ઉંડો ઉત્સાહ ને આશા, વળી આસ્થા ભરી દેજે.
 તબ્બવી દેહની પરવા, સદા હે દેશની પરવા;
 ગરીબી યા અમીરીમાં, સદા જનસેવ તું દેજે.
 વળી વિચાર વાણી ને, સદા હે ઐક્ય આચારે;
 સદા હે ઇષ્ટની સિધ્ધિ, સદા ઉત્સાહ વિચારે.
 દયાળુ ઇશને યાચું, અમોને સદ્ગુણો દેજે;
 સદા જનસેવ એ ખ્યાડું, અમાડું સૂત્ર તું કરજે.

મણિલાલ મોતીલાલ

ગુણવંતી ગુજરાત

(ગરબી)

ગુણવંતી ગુજરાત ! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !
નમીએ નમીએ માત ! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત. ધ્રુવ

મોંઘેરા તુજ મણિમંડપમાં ઝુકી રહ્યાં અમ શિશ;
માત મીઠી તુજ ચરણ પડીને માગીએ શુભ આશિષ !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

સંત મહંત અનંત વીરોની વા'લી અમારી માત !
જય જય કરવા તારી જગતમાં અર્પણ કરીએ જાત;

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

હિંદુ, મુસલમાન, પારસી સર્વે માત ! અમે તુજ બાળ;
અંગ ઉમંગ ભરી નવ રંગે કરીએ સેવા સહુ કાળ.

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ।

ખુશરદાર

વંદન તેને વારંવાર

પ્રભુ પિતાથી જે ડરનાર, સત્ય ધર્મને આચરનાર;
 દેશ કાજ જીવન જીવનાર, વંદન તેને વારંવાર. ૧
 સ્વતંત્રતા જીવન ભરનાર, ટેકીલો શૂરો સરદાર;
 કર્તવ્યે મસ્તક મૂકનાર, વંદન તેને વારંવાર. ૨
 ભૂખ્યાંને ભોજન દેનાર, તરસ્યાંને પાણી પાનાર;
 થાક્યાંના શ્રમને હુરનાર, વંદન તેને વારંવાર. ૩
 બળીયાથી જે નહિ ડરનાર, દુર્બળની સેવા કરનાર;
 દુખિયાંનાં આંસુ લો'નાર, વંદન તેને વારંવાર. ૪
 ધાવણ અમૃતનાં દેનાર, ખ્યાર કરંતી અપરંપાર;
 માતા જન્મતાણી દાતાર, વંદન તેને વારંવાર. ૫
 પિતાજી પાલનના કરનાર, ઠેકાણે પાડી ઠરનાર;
 સન્મારગમાં દોરવનાર, વંદન તેને વારંવાર. ૬
 જ્ઞાન-દાન ઉજળાં દેનાર, અંધારાં અળગાં કરનાર;
 ગુરુદેવ જગતારણુદાર, વંદન તેને વારંવાર. ૭
 પ્રાણદાનનો જે દાતાર, જગ આખાનો પાલનદાર;
 સમર્થ શ્રી પરવરદિગાર, વંદન તેને વારંવાર. ૮

શ્રીમદ્ધનુ

નાગદમન

જળ કમળ છાંડી જાને બાળા, સ્વામી અમારો જાગશે,
 જાગશે તને મારશે, મને બાળહત્યા લાગશે—ટેક.
 કહેરે બાળક તું મારગ ભૂલ્યો, કે તારા વેરીએ વળાવિયો;
 નિશ્ચે તારો કાળજ ખુટયો, અહિંયાં તે શીદ આવિયો—૧
 નથી નાગણુ હું મારગ ભૂલ્યો, નથી મારા વેરીએ વળાવિયો;
 મથુરા નગરીમાં જુગટું રમતાં, નાગનું શિશ હું હારિયો—૨
 રંગે રૂડો રૂપે પૂરો, દીસતો કોડીલો કોડામણો;
 તારી માતાએ કેટલા જન્મ્યા, તેમાં તું અળખામણો—૩
 મારી માતાએ બેહુ જનમિયા, તેમાં હું નટવર નાનડો;
 જગાડ તારા નાગને, માંડે નામ કૃષ્ણ કહાનડો—૪
 લાખ સવાનો મારો હાર આપું, આપું તુજને દોરીઓ;
 એટલું મારા નાગથી છાનું, આપું તુજને ચોરીઓ—૫
 શું કંઈ નાગણુ હાર તારો શું કંઈ તારો દોરીઓ;
 શાને કારણુ નાગણુ તારે, કરવી ધરમાં ચોરીઓ—૬
 ચરણ ચાંપી મૂછ મરડી, નાગણુ નાગ જગાડિયો;
 ઉઠોને બળવંત કોઈ, બારણુ બાળક આવીઓ—૭

બેઉ બળિયા સાથે વળગિયા, કૃષ્ણે કાળીનાગ નાથીઓ;
 સહસ્ર ફેણ કૂંફવે જેમ, ગગન ગાળે હાથીઓ-૮
 નાગણુ સૌ વિલાપ કરે જે, નાગને બહુ દુઃખ આપશે;
 મથુરા નગરીમાં લઈ જશે, પછી નાગનું શિશ કાપશે-૯
 બેઉ કર જોડી વિનવે, સ્વામી ! મૂકો અમારા કંથને;
 અમે અપરાધી કાંઈ ન સમજ્યાં, ન ઓળખ્યા લગવંતને-૧૦
 થાળ ભરી સઉ મોતીઓ, શ્રી કૃષ્ણને વધાવીઓ;
 નરસૈયાના નાથ પાસેથી, નાગણુ નાગ છોડાવીઓ-૧૧
 નરસિંહ મહેતો

૭

લડાઈની તૈયારી

આવો બાળક બખ્તર સજું, લડાઈમાં લડતાં શીખવું;
 ધરો પ્રમાણિકતાની ઢાલ, છાતીની તે લે સંભાળ.
 મુગટ સ્વમાન તણો શિર ધરો, તે પર સત્યની કલગી કરો;
 ક્ષમા, વીરતા, પ્રેમ, વિવેક, એ હથિયાર ગ્રહો ધરી ટેક.
 આ બખ્તર ને શસ્ત્રો વડે, લડતાં સાચે જય સાંપડે;
 આ રીત સજ્જ થતાં ભય નહિ, સહાય પ્રભુની મળશે સહી.

નૂતનશ્રી

૮
પરધમચી

પરધમચી પરધમચી ! પરધમ તારી કકડાવ !
તલપે હૈડું અમ થરરર, અરિદળને થરકાવ !

પરધમચી૦

ધરરર ઘમ, ધરરર ઘમ, ઘોર ગજવી ગજાવ !
લૈયા કદમો તુજ હદમાં ફરી ફાળે ઉઠાવ !

પરધમચી૦

અંસીવાળા રઠિયાળા સૂર શૂરા લલકાર !
જશ ચળકે ! જય ઝળકે ! હૈયું હરખે સરદાર

પરધમચી૦

હરિલાલ કુવ

૯
સાચો સ્નેહ

મૃગ મૃગલી બે સ્નેહીનો, તરસ થકી જીવ જાય;
ત્યાં થોડું પાણી મળ્યું, જે પૂરું એકને થાય.
બેઉ પરસ્પર ચ્હાય કે બચે સ્નેહીના પ્રાણ;
એમ ચહી જળ ના પીએ, કરે જીવ કુરબાન.
સ્નેહ હોય ત્યાં સ્વાર્થ નહિ, નહિ જીવની દરકાર;
સ્નેહી કાજ સ્વાર્પણ બને, તોજ સ્નેહ ટકનાર.
નૂતનશ્રી

પશુઓનું પંચ

(રાગ ભેરવી)

પશુમાં પડી એક તકરાર,
વાદવિવાદ ચલાવા પોતે તુર્ત ભરી દરબાર;
અને ત્યાં બેઠાં નર ને નાર —ટેક

ગાય—કોણ ગુણોની ગણના કરશે ગરીબડી હું ગાય,
વાછરડાં વલવલે બિચારાં ને પય ખીજાં ખાય;
જીલમનો તો પણ કયાં છે પાર?—પશુમાં—૧

કુતરો—વફાદાર હું પ્રાણી ખ્યાડું, ખાઈ ધણીનું ધ્યાન,
હલાલ તેનું નીમક કડું છું મનમાં રાખી માન;
રાત દિન સેવા છું કરનાર—પશુમાં—૨

ગધેડો—મૂર્ખ માનવી મને હસે પણ કોણ ઉપાડે ભાર,
મણબંધી બોજ લાધે ને ચાલું ખીન તકરાર;
કહો જન જાણે કયાં ઉપકાર?—પશુમાં—૩

ઘોડો—તન તોડીને સેવા આપું ખાઉં કદી નહિ હાર,
માલીકને લઈ રસ્તો કાપું કરી પીઠ પર સ્વાર;
કરે છે કોણ કહો દરકાર?—પશુમાં—૪

ઉંટ—મુસાફરીમાં માર્ગ કાપવા કઈં સફર હું ફર,
 મુજ જળ કાળે જીવ લીએ છે કોઈ મુસાફર ફર;
 કઈં છું મરતાં પરોપકાર—પશુમાં—૫

હાથી—રાજાની અંખાડી કેરો મુજ પર છે આધાર,
 મુજ પગલાંથી શોભે સ્વારી દીપે વળી દરબાર;
 શ્રેષ્ઠ છું પશુમાં હું સરદાર—પશુમાં—૬

બકરો—ન્યાય મળે નિર્દોષીને કયાં તલ નહિ આપું ત્રાસ,
 તોય તપે છે ખાવા કાળે માણસ માઈં માંસ;
 બનું છું કસાઈ કરથી ઠાર—પશુમાં—૭

બળદ—મુજ બળથી હજી ખેડુત ખેડે મુજ પર કુલ આધાર,
 હુંજ ઉપાડું જોજ રોજનો વાહન કે વ્યાપાર;
 ઘડીનો હોય ન તોય કરાર—પશુમાં—૮

(દોહરા)

ખર, બકરો, ને બળદીઓ, ગજ, ઘોડો, ને ગાય,
 પ્રાણી બિચારાં પારકી આશા પર અથડાય;
 ખોટાં કામે ખલકમાં દંડે જો દરબાર,
 પશુ પંખીને પીડતાં, કોપે નહિ કીરતાર ?

દાદી એદલજી

ગ્રીષ્મ ઋતુનો મેળો

(રોળાવૃત)

ધશ્વરનો મહિમાય, ગ્રીષ્મમાં લીધો નીરખી;
શીતળ ઝાડની છાંય, ફૂલફળ ઝુલે હરખી.—૧
આ આંખો શોભાય, કોકિલા ટહુકા કરતી;
ધરતી તપતી જાય મોગરે સુગંધ ભરતી.—૨

આંખો:—

(તોટક)

વનમાં તરૂંમાં હસતી રમતી,
દઢ મોર વસંત ગદ્ય ભમતી;
પછી ગ્રીષ્મ થતાં બહુ કેરી ફળી,
લલચાય જનો લહી લીલી ભલી. ૧
અતિ તાપ પડે થઈ શાખ ખરે,
રસદાર સુકેશરી રંગ ધરે;
જગનું ચિત્ત તે રસથી હરતી,
ખુબી કેરી તણી દીલમાં ઠરતી. ૨

કેયલ:—

(દોષક બંદ)

ગ્રીષ્મ જુઓ ઉકળાટ ધરે છે,
પંખી વને વન ઉડી ફરે છે;

આમ્રતરૂપર વાસ કરું છું,
 હું ટહુકે જન ચિત્ત હરું છું.
 શ્યામ શરીર વડે પરખાઉં,
 કોમળ કંઠ વડે વખણાઉં;
 સંગીતના સૂર હું સમજાવું,
 વાદી મનોહર ખૂબ ગજાવું.

(નારાય ઇંદ)

મોગરો:—

જુઓ રૂપેરી બાગ આ દીપે મધુર મોગરે,
 કળી ફૂલેલ વેલમાં સુગંધ અંગમાં ભરે.
 અનેક પાંખડી પ્રસારી ઝારીરૂપ હું બન્યો,
 પ્રપુલ્લ બાળ ગ્રીષ્મનો સહુ જને મને ગણ્યો.

(ઇંદ્રવજા.)

આંખે:—કેરી ભરેલી રસથીજ સારી,
 કોયલ—કોકિલ કંઠે વખણાય ભારી;
 મોગરો—મીઠી સુગંધી બટ મોગરાની,
 સર્વે—રૂડી રસીલી ઋતુ ગ્રીષ્મ જાણી.

(વ.ચનમાળા)

(તોટક છંદ)

સતતું ચિત ચિંતન રે કરવું,
 સત વાયક નિશ્ચય ઉચરવું;
 નહિ કામ અસત્ય કદી કરવું,
 જશથી અગકિત જગે ફરવું. ૧

સત બીજથી વૃક્ષ વિશાળ થશે,
 ગુણુકારી મીઠાં ફળ ઉતરશે;
 જન આગ્રય છાંય તળે કરશે,
 પરિતાપ જતાં સુખ સૌ મળશે. ૨

સતમાં જગનાં સહુ કાજ વસે,
 અસતે જન આક્રમમાં પડશે;
 સત સૂરજ તેજ ઘણું પ્રગટે,
 છળ દુષ્ટ મતિ ભય પામી હોડે. ૩

કંઈ ભોગથી સત્ય છુપાઈ જશે,
 પણ છેવટ સત્ય ઉભસ થશે;
 કદી સૂરજ વાદળથી છુપશે,
 છુટી નિશ્ચય તે ફરીથી દીપશે. ૪

સતને નથી આંચ, ન નાશ કદી,
જગ જીતવું સત્ય સદાય વદી;
સત નિશ્ચય કલેશ અનેક હરે;
બળ સત્ય સમું નથી અન્ય ખરે. ૫

સતમાં સુખ સાચું સદાય વસે,
સતથી અતિ વિશ્વપતિ રીઝશે;
નથી સત્ય વિના કંઈ ધર્મ બીજો,
જીતી સત્યથી સ્વર્ગ સદાય રીઝો. ૬

મધુવયરામ

મૂછ કે પૂંછ ?

ધરી મૂછ પર હાથ કયાંય શુભ દાન ન દીધું,
ધરી મૂછ પર હાથ કયાંય પરકામ ન કીધું,
ધરી મૂછ પર હાથ કયાંય પર પીડ ન બાણી,
ધરી મૂછ પર હાથ દીન પર દયા ન આણી,
તો છે ન મૂછ તે પૂંછ છે જીવન ઉરમાં આણીએ,
નહિ વચન, લાજ, નહિ રનેહ, સત; તે મુખ મૂછ ન બાણીએ.

ઋતુઓનું વર્ણન

(ચોપાઈ)

શિયાળે શીતળ લા વાય, પાન ખરે ઘઉં પેદા થાય;
 પાકે ગોળ કપાસ કઠોળ, તેલ ધરે આવે તંબોળ.
 ધરે શરીરે ડગલી શાલ, ફાટે ગરીબ તણા પગ ગાલ;
 ઘટે દિવસ ઘણી મોટી રાત, તનમાં જોર મળે લલી ભાત.
 ઉનાળે ઉંડાં જળ જાય, નદી સરોવર જળ સૂકાય;
 પામે વનસ્પતિ સૌ પાન, કેસૂડાં રૂકાં ગુણવાન.
 ચંદન પંખા ખ્યારા રોજ લાગે બાગ પુવારા હોજ;
 ખાલે કોયલ મીઠા ખોલ, તાપ પડે તે તો વણતોલ.
 ચોમાસું તો ખાસું ખૂબ, દીસે દુનિયા ડૂબાડૂબ;
 લોક ઉચારે રાગ મલાર, ખેતર વાવે ખેતીકાર.
 ચંપા ચંબેલી જૂથ જાય, ફૂલ ગુલાબ ભલાં ફૂલાય;
 છત્રી ચોમાસે સુખમાટ, ચાખડીઓ હીંચોળા ખાટ.
 કવિ દલપતરામ

૧૫

ઉઘમ

(મનહર)

ઉઘમથી એકલો હજારને હડાવી દીએ,
 ઉઘમથી ધન ધાન્ય ધાર્યું મેળવાય છે;
 ઉઘમથી રાજ અધિકાર કાંઈ દૂર નથી,
 ઉઘમથી વશ દેવ દાનવ કરાય છે;
 ઉઘમથી વિપત્તિઓ તરત વેરાઈ જાય,
 ઉઘમીઓ ધૂળમાંથી સોનું શોધી જાય છે.
 ઉઘમને અરે બાળ જાણુ તું તો કામધેનુ,
 ચિંતવ્યા પ્રમાણે લાલ અપાર પમાય છે.

૧૬

પોણું છે તો વાગે છે !

(મનહર)

એક સૂમ શેઠ કને આવ્યો કોઈ કળાધારી
 શરણાઈ વગાડીને શીખ કંઈ માગે છે.
 ડોકલી ધુણાવી શેઠ ખાત્રી થતી નેઈ વેઠ,
 પેલે જાણ્યું તાન ઠેઠ કાળજમાં લાગે છે !

ગાયન પૂરું કરીને વાહવાહ બોલ્યો વળી,
આપ જેવા શેઠીઆથી દુઃખ મારું ભાગે છે;
દોટ કાઠી દાસ પેરે શેઠ તો સાંબેલું લાવ્યા,
આને તો વગાડ જોઉં, પોલું છે તો વાગે છે !

દલપતરામ

૧૭

ઉંટનાં અઢારે વાંકાં !

(મનહર)

ઉંટ કહે આ સમામાં વાંકાં અંગવાળાં ભૂંડાં,
ભૂતળમાં પશુઓ ને પક્ષીઓ અપાર છે !
બગલાની ડોક વાંકી, પોપટની ચાંચ વાંકી,
કૂતરાની પૂંછડીનો વાંકો વિસ્તાર છે !
હાથી તણી સૂંઢ વાંકી વાઘના છે નખ વાંકા,
ભેંસને તો શિર વાંકાં શિંગડાંનો ભાર છે !
સાંભળી શિયાળ બોલ્યો, દાખે દલપતરામ,
અન્યનું તો એક વાંકું, આપનાં અઢાર છે !

‘એજ મા છે મુજ તણી’

(હરિગીત)

“બા ! કેમ કરીને ભીંત માથે ત્યાં ચડી બેસી ગઈ ?
 ને કેમ ક્યારે કાચમાં બા ! કારમી પેસી ગઈ ?
 કહી દે મને તું ! જવાબ વણ કયમ એક ટશ બેચા કરે ?
 પૂછ્યા કરું છું ક્યારનો પણ કેમ કાન નહીં ધરે ?
 મુજ બાપુએ કાલે મને તું આવવાનું કહ્યું હતું,
 ડાહ્યા થયો છું ત્યારથી, તોફાન સર્વ તજ્યું હતું.
 હુથી રિસાઈ તોય કાં બા ! તું અબોલ ઉભી તહાં ?
 તેડી મને લે બા ! હવે, વાલો મને કરને હવાં.
 ચાલી ગઈ હતી રાતમાં છાની મને તું છેતરી,
 ઉઠું તહાં તું નહીં-તેની રીસ તો મુજને ખરી.
 આ ઠીક બાપુએ કયું-પૂરી ખીલોરી પાંજરે,
 મૂકી મને શી રીત તું ચાલી હવે જાશે ખરે !”
 “બાપુ ! નથી બા બોલતી.”-આવી કહે છે તાતને,
 “ઉભી ઉભી ટગટગ જુએ છે, પણ જવાબ ન દે મને.
 બોલાવું પણ બોલે નહીં, ખીજ્યા હશે તમ એહને,
 નહિ તો કદિ તેડી ચુમી લીધા વિના ન રહે મને.”

“બેટા ! નથી ખીજ્યો કદિ હું, કર્મ કૈં ખીજ્યું દીસે !
ચાલી ગઈ એ તો ગઈ, આ તો ઉભેલ ખીજુંજ છે.”
“ના, એજ મારી બા ખરે ! ને એજ મોહું ગોળવું,
છે આંખ, નાક, શરીર, સાળું—એજ કેમ ન ચોળખું ?
કહેતી હતી હા, જહેન પણ કે—બા ઉભી છે આપણી,
પૂછી જુઓ સૌએ કહે છે—એજ મા છે મુજ તણી.”
“આ બા નથી તારી, પરંતુ આ છબી છે તેહની,
જેને જરાયે બોલ ચાલ દિસે નહીં એ દેહની !”
“મુજ બા ગઈ તે દી તમારી આંખ થઈ રાતી હતી,
ને આવતાં ખીજ્યા હશે, માટે મુંગી તે તો ઉભી.
પૂરી તમે વળી પાંજરે, લટકાવીને ટાંગી વળી,
તે કેમ હાલે કેમ ચાલે ? કેદમાં જકડી પડી !
છબી હોય તો સાળુ અને કમખો પહેરે ક્યાં થકી ?
તે કેમ કરી સામું જુવે ? છબી નહોય, પણ છે બા નકી.”

રસિક

૧૯

‘પાણી પહેલી ચાણીએ પાળ’

(ચોપાઈ)

કરીએ દિવસે એવું કામ, રાતે રહીએ કરી વિરામ;
સાલે નહિ અંતરમાં સાલ, પાણી પહેલી ચાણીએ પાળ

જોખનમાં શખીને જોર, કરીએ ઉઘમનો અંકાર;
 હોય ન વૃદ્ધપણે જોહાલ. પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.
 જીવ શરીરનો છતાં સંજોગ, એવો કરી લઈએ ઉદ્યોગ;
 સ્વર્ગ વિષે સુખ મળે વિશાળ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.
 ઉનાળે શિયાળે એમ, તેવો ઉઘમ કરીએ તેમ,
 વસીએ સુખમાં વર્ષાકાળ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.
 લાગે જ્યારે ઘરમાં લાંચ, જોદે કૂવો નહિ જોદાય;
 સદા પ્રથમ કરીએ સંભાળ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.
 ચોમાસે પાસે ને દૂર, પ્રવાહ પાણી આવે પૂર;
 તે ટાણે જોદાય ન ખાળ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.
 શિયાળે રજનીને અંત, ટાઢ પડે તે તો અત્યંત;
 તેજ વખત ન વણાયે શાલ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.
 ઉનાળે વનમાં આથડે, પછી પૂરો તડકો ત્યાં પડે;
 ત્યાં ન મળે છત્રીનો તાલ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.
 અવસર ચુક્યો આવે નહિ, વેળાનાં ફળ મળવાં કહીં;
 ફેર રતે ફાલે નહિ ફાલ, પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.

દક્ષપતરામ

સોખતની અસર

(મનહર)

ગંગામાં ગયું જે જળ, ગણાયું તે ગંગાજળ;
 ગટરમાં ગયું જળ, ગંદું તે ગણાયું છે.
 ખારે દરિયે ગયું તે, ખરેખર ખાઈ થયું;
 છાશમાં પડ્યું તે છાશરૂપ થઈ છણાયું છે.
 શેલડીએ શોષ્યું થયું શેલડીના રસરૂપે;
 ચૂનામાં લળ્યું તે ચૂનારૂપ થઈ ચણાયું છે.
 એકજ આકાશની પેદાશ દલપત કહે;
 જેવો જેવો જોગ થયો તેવું તેજણાયું છે.

દલપતરામ

(કન્યાશાળા માટે) ગાય માતા

(ગરબી-ચોચોક્કા)

લાગે મને ગાય તું ઘણી વા'લી,
 ઓ ગૌરી ગરીબ, ને ગુણવાળી ! લાગે.
 તારૂં રૂપ મને રૂઝું લાગે;
 મુખ જોતાં મૂખ બધી લાગે. લાગે.

ઘોળું અંગ ને શિંગડીઓ કાળી;
 આંખ રાંકડી, કાળી હેતાળી. લાગે.
 તારે કંઠે, ઘંટડી ઘણુઘણતી;
 ચારે ચરણે, અંઝરી ઝણઝણતી. લાગે.
 ગોવાળેથી, પાછી તું વળતી;
 ત્યાં ભાં, ભાં, ભાં, ભાવે ભણતી. લાગે.
 આપે ઉથલો વાછરડું થન થનતાં;
 પેસે પોળમાં પ્રેમે તે તું સુણતાં. લાગે.
 હીંડે હરખે ઉછળતી તું ઘેલો;
 તોએ કેને, મૂકે ન તું ઠેલી. લાગે.
 વાટે બેઠાં બાળ બચાવી લે;
 એવી ડાહી દયાળુ તું દીલે. લાગે.
 મારનાર ઉપર પણ તું ભારે;
 નથી કરતીજ રીશ અતિશય ક્યારે. લાગે.
 તેં તો ધર્મનો મર્મજ પરમ લલ્લો;
 ગૂઢ ગરીબપણનો ગુણ ગ્રહ્યો. લાગે.
 તું તો રોજ, પરોપકારે રાણ;
 તારો જશ જગમાં છે રહ્યો ગાણ. લાગે.
 તું ઘોળી ને ઘોળું દુધ તારું;
 શુણકારી, સ્વાદભર્યું સાફ, લાગે.

દહીં, દુધ, ઘી, માખણને છાસ;
 જેમાં સર્વ સ્વાદ તણે વાસ. લાગે.
 એ પાંચે અમૃત પૃથ્વી પર જે;
 તે અમ અર્થે તું તો સરજે. લાગે.
 બર્ફી, ને પેંડા ને માવો;
 બાસુદી શીખંડનો બડો ઢહાવો. લાગે.
 તે તો તારી પ્રસાદી, એ સુખદાતા!
 ગાય માતા તું સાચીજ માતા. લાગે.
 તારા પ્રેમનો પાડ હું કેમ વાળું ?
 આવ આવ હું હેતે પંપાળું. લાગે.
 તારી શિંગડી સુંદર સિંદુરે;
 રંગે સોને શણગારું હું રે. લાગે.
 કડું ચાંદલો ને ચોખા ચોડું,
 ફૂલ હાર પહેરાવી નિરખું મોહું. લાગે.
 ધન ધન ધેનુ ! રૂપ ગુણધામ;
 ગુણ ગાયના ગાય નવલરામ. લાગે.

સ્વ. નવલરામ

કોરી કેળવણી

(ગરબી)

શું કરશે સાંઝે બેન, કોરી કેળવણી;
સદગુણની નહિ જો હોય, સાથે મેળવણી. ટેક

મા બા ભૂ પા શીખ્યાં સાંઝે, લખવામાં હુશિયાર રે;
ધતિહાસોમાં ચુક ન એકે, ચિત્ર વિચિત્ર અપાર-કોરી.
ગીતો સુંદર ગાતાં શીખ્યાં, ભૂગોળ શીખ્યાં ભાવે રે;
સારી વાચક જોડણી કરતાં, ખોટ ન એકે આવે-કોરી.
મોતીના દાણા સરખા પણ, શીખ્યાં અક્ષર સારા રે,
ભૂત ભરમની વાતો ભૂલ્યાં, જાણ્યા જુગતા ધાર-કોરી.
પાંખાં પટકુળ પે'રી અંગે ઘણાં ઘરેણાં ઘાલી રે;
દેશ દેશની વાતો કરતાં, શીખ્યાં પાડી તાળી-કોરી.
સભાપતિની સન્મુખ ઉભી, શીખ્યાં ભાષણ ભણતાં રે;
શીખ્યાં સારા સરવાળા કે ગુણાકારને ગણતાં-કોરી.
ખાટ પલંગ ખુરશીએ બેઠાં, મોજમજ બહુ માણી રે;
દીન જનોને દુઃખીઆં દેખી, દયા ન દીલમાં આણી-કોરી.
સાંઝે સાંઝે ખાતાં લેતાં, શીખ્યાં સૌથી સાંઝે રે;
સુજનપણું જાવાનું, જાણે, વાગે આજ નગાંઝે.-કોરી.

વિવેકીઓ ને વૃદ્ધ જનોને, મોટાંઓ પણ માને રે;
 તેને અતિ તપાવા શીખ્યાં, ઉદ્ધતાઈ અપમાને-કોરી.
 મળે વિનય વિદ્યાથી એવાં, વચન વિવેકી કે'છે રે;
 તે વચનોને ભણે ગણે છે, તેમ છતાં લજવે છે-કોરી.
 ભણી ગણીને જે કરવાનું, તે તો રે'છે અળગું રે;
 નહિ શીખ્યાનું તે શીખે છે, એવું સંકટ વળગ્યું-કોરી.
 સાર ભણીને જે લેવાનો, તે તો રે'છે દૂર રે;
 દેશ સુધારક નરનું તેથી, જાયે ઉતરી શૂર-કોરી.
 ખાલ યુવા વૃષ્ઠાવસ્થાને, સફળ કરે જો બેનો રે;
 તો આ વિશ્વ વિષે લીધેલો, સફળ જન્મ છે તેનો-કોરી.
 કેશવ પ્રભુને કરજોડીને, મોંઘી કહાણી કહું છું રે;
 સમજ લેશો સાર સર્વનો, આશિષ એવી દઉં છું-કોરી.

કેશવકૃતિ

૨૩

રાધાકૃષ્ણ વિના બીજું બોલ માં

૫૬

બોલ માં બોલ માં બોલમાં રે !
 રાધાકૃષ્ણ વિના બીજું બોલ માં.
 સાકર શેરડીનો સ્વાદ તજીને,
 કડવો લીમડો ઘોળ માં રે ! રાધા૦

થાંદા સુરજનું તેજ તજીને,
 આગીઆ સંઘાતે પ્રીત જોડ માં રે ! રાધા૦
 હોરા રે માણેક ઝવેર તજીને
 કથીર સંઘાતે મણિ તોલ માં રે ! રાધા૦
 મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધર નાગર,
 શરીર આપ્યું સમતોલમાં રે ! રાધા૦
 મીરાંબાઈ

૨૪

મહેમાનોને

મહેમાનો ! ઓ વહાલાં ! પુનઃ પધારજો !
 તમ ચરણે અમ સદન સદૈવ સુહાયજો !
 મહેમાનો ! ઓ વહાલાં ! પુનઃ પધારજો !
 ઉન્નત ગિરિશૃંગોનાં વસનારાં તમે;
 ઉતર્યાં રંક ઘરે, શો પુણ્ય પ્રભાવ જો !
 શુશ્રૂષા સારી ના અમને આવડી !
 લેશ ન લીધો લલિત ઉરોનો લહાવજો !
 મહેમાનો ! ઓ વહાલાં ! પુનઃ પધારજો !

કાન્ત

કૂલવાડી

પીપળ પાન ખરંતાં હસતી કુંપળીયાં,
મુજ વીતી તુજ વીતશે ધીરી બાપુડીયાં.

* * *
હલકા જન હલકા રહે, લીયે પલકમાં લાજ;
ઉતરાવે છે પાઘડી, માંકડ ભરી સમાજ.

* * *
ઉત્તમ ખેતી મધ્યમ વેપાર,
કનિષ્ઠ ચાકરી, નક્કટ લીખ.

* * *
શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે,
શરીરે દુઃખી તો દુઃખી છે સદા તે.

* * *
દયા ધર્મનું મૂળ છે, પાપ મૂળ અભિમાન,
તુલસી દયા ન છાંડીએ જ્યાં લગી ઘટમાં પ્રાણ.

* * *
નામ રહંતાં ઠક્કરો, નાણાં નવ રહંત,
કીર્તિ કેરાં કોટડાં, પાડયાં નવ પડંત.

* * *
તુલસી પંખીડાં પીએ, ઘટે ન સરિતા નીર;
ધર્મ કરે ધન ના ઘટે, સહાય કરે રઘુવીર.

તુલસી ધીરજ મન ધરો, હાથી મણુભર ખાય,
ટુકડો રોટી કારણે શ્વાન ધરોઘર જાય.

* * *
સંપત ગઈ તે સાંપડે, ગયાં વળે છે જહાણ,
ગયો વખત આવે નહિ, ગયા ન આવે પ્રાણ.

* * *
તુલસી હાય ગરીબની કદી ન ખાલી જાય,
મુઝાં ઢોરનાં ચામથી લોહું ભસ્મ થઈ જાય.

* * *
આવ નહિ આદર નહિ, નહિ નેનમાં નેહ,
એ ઘર કદી જઈએ નહિ, કંચન વરસે મેહ.

* * *
તરે તરણુ ને તુંબડું, તરે ગાય ને વા'ણુ.
તરે ભાગ્યશાળીનું પુણ્ય ને, ન તરે પાપી ને પા'ણુ.

* * *
સતીઆ સત નવ છોડીએ, સત છોડે પત જાય,
સતની ખાંધી લક્ષ્મી તે, ઘર ઘર ફેરા ખાય.

* * *
જે નગરીમાં દયા ધરમ નહિ,
તે નગરીમાં રહેવું શું ?

રઘુપતિ રાઘવ રાજારામ !
પતિતપાવન સીતારામ !

ઉખાણા

પત્થર મટી થઈ પ્રેમદા, લોજન કરતાં ગાય,
અડધું અંગ ફરે પુદ્ગી, એનું એકું સૌ કો ખાય ?
—ઘંટી.

પાંચ વેંતની પુતળી, મુખ લોહાના દંત,
નારી સંગે નીત રમે, તમે ચતુર વિચારો ચંત ?
—સાંખેલું.

નારી ફીટી નર થયો, શૂરા પહેલો ધાય,
આઠ માસ રણુ લોગવી, પાછો નાર થઈ ઘર જાય ?
—ગોફળુનો ગોળો. (માટીનો)

જળમાં પેસી ઘર કરે, ઝાઝા જળમાં નહાય,
મોઢું વાઢે નહિ મરે, ખાલી ખેંચે જીવ જાય.
—ડાંગર.

વેંત જેવડી વરખડી, ઢાલ જેવડાં ફૂલ,
કાચાં કેળાં ઉતરે, પાક્યા પછી મૂલ ?
—કુંભારનો ચાક.

ખાય તેનો ખુણો, પીએ તેનું ઘર,
મુંઘે તેનાં લુગડાં, ત્રણે ખરાખર ?
—તમાકુ.

ખત્રીસ ગોલા ખાંડે, લૂલી ખાઈ સંકોરે ?
—દાંત ને જીભ.

કહેવતો

આપ સમાન બળ નહિ, મેઘ સમાન જળ નહિ.
 ફીડીને કણુ ને હાથીને મણુ.
 ટકે શેર ભાણુ ટકે શેર ખાળાં.
 લાડી પાડીનાં નીવડયે વખાણુ.
 પુત્રનાં લક્ષણુ પારણામાંથી.
 અકરમીનો પડીયો કાણુ.
 ન બોલ્યામાં નવ ગુણુ.
 એક નન્નો સો દુઃખને હણુ.
 અંધા આગળ આરસી ને બહેરા આગળ શંખ.
 ખાળે ડુચા ને ખારણું ઉઘાડાં.
 જેવાં ભાઈનાં મોસાળાં તેવાં બેનનાં ગીત.
 તેજીને ટકોરો ને ગધેડાને ડફણાં.
 દીકરી ને ગાય જ્યાં દોરે ત્યાં જાય.
 રોતો જાય તે મુઆની ખબર લાવે.
 પારકી મા કાન વીંધે.
 જીવાનીનું રજ્યું ને રાતનું દજ્યું.
 ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય.
 કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય.
 સંપ ત્યાં જંપ.

અનુક્રમણિકા

ખંડ ૧ લો (ધા. ૨ જી)	ખંડ ૨ જો (ધા. ૩ જી)
માતૃ	કવિના નંબર
૧ હથરની સ્તુતિ	૧ જાગરને બહવા ૧૬
૨ કૌસલ્યા અને સમ	૨ હથરની સ્તુતિ ૨૦
૩ સવારનું વર્ણન	૩ માયના ૨૧
૪ સામના સિપાઇ	૪ ગુણવંતી ગુજરાત ૨૨
૫ સરજને નમસ્કાર	૫ વંદન તેને વારંવાર ૨૩
૬ તારો	૬ નામદમન ૨૪
૭ વાદળની ગાડી	૭ લગાઇની તેમારી ૨૫
૮ ખેડુત	૮ પરધમમા ૨૬
૯ કુહાડી	૯ સાચો સ્નેહ ૨૬
૧૦ માતૃ બાળક	૧૦ પશુઓનું પંચ ૨૭
૧૧ આળસુનો સરકાર	૧૧ શીળમ ઝડપુનો મેળો ૨૮
૧૨ થોડે થોડે બળો	૧૨ સલ ૩૧
૧૩ નદીનું વર્ણન	૧૩ મૂછ કે પૂછ ૩૨
૧૪ મારો રેંટીઓ	૧૪ ઝડપુઓનું વર્ણન ૩૩
૧૫ સૌનું કરો કલ્યાણ	૧૫ ઉદમ ૩૪
૧૬ ફૂલવાડી	૧૬ પોણું છે તો વાગે છે ! ૩૪
૧૭ ઉખાણા	૧૭ છંટનાં અદારે વાંકાં ! ૩૫
૧૮ કહેવતો	૧૮ એજ મા છે મુજ તણી ૩૬
	૧૯ પાણી પહેલી મણીએ પાળ ૩૭
	૨૦ સોબતની અસર ૩૮
	૨૧ ગાય માતા ૩૯
	૨૨ દોરી કેળવણી ૪૨
	૨૩ રાધા કૃષ્ણ વિના ૪૩
	૨૪ મહેમાનોને ૪૪
	૨૫ ફૂલવાડી ૪૫
	૨૬ ઉખાણા ૪૭
	૨૭ કહેવતો ૪૮

બાલ-વાડી (ભાગ ૧ જે)

સપ્તોયશ્યાલોચનો બાળવર્ગ અને પહેલા ધોર
માટે કવિતાઓનો સંગ્રહ કિં. ૦-૧

બાલ-વાડી (ભાગ ૨ જે)

બીજા અને ત્રીજા ધોરણ માટે કવિતાઓ
સંગ્રહ કિં. ૦-૨

બાલ-વાડી (ભાગ ૩ જે)

ચોથા અને પાંચમા ધોરણ માટે કવિતાઓ
સંગ્રહ કિં. ૦-૩

મહાત્મા ગાંધીજીના જીવનના કેટલાક પ્ર:
ફરેકે વાંચવા લાયક પુસ્તક કિં. ૦-૪

જૂગોળનો અભ્યાસક્રમ અને તેની સમજૂતી
કિં. ૦-૧-૧

બાલ-પ્રાર્થના—સુંદર સુંદર પ્રભુપ્રાર્થનાઓનો
સંગ્રહ કિં. ૦-૧-૩

લોકગીત—અઢાર પડી ચુક્યાં છે. સંગ્રહક ૨૧૦
ભાગ રજુજીતશમ, વાવાભાઈ
કિં. ૦-૪-૦

મળાજનું ઠેકાણું સુરતના જુકસેલરો અને—
રાષ્ટ્રીય ગ્રંથમાળા કાર્યાલય
લીમડાઓ, ૨-૨

આ બાલ-વાડી પુસ્તક સુરત ગઢિયાના પુસ્તક દ
પાસે આવેલા 'શંકર' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં નાશરવા
લક્ષ્યરૂપ નીકળે છે. અને કલ્યાણ વિદ્યા
મહેતાએ લીમડાઓમાંથી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

